

Информация об авторе

Раковская-Самойлова Анна Христиановна – преподаватель кафедры международных экономических отношений Международного Славянского университета, соискатель кафедры экономической теории и истории экономической мысли ХНУ имени В. Н. Каразина (61045, г. Харьков, ул. Отакара Яроша, 9а, e-mail: info@msu.kharkov.ua).

Information about the author

A. Rakovskaya-Samoylova – lecturer of International Economic Relations Department of International Slavic University, postgraduate of the Department of Economic Theory and History of Economic Ideas of V. N. Karazin Kharkiv National University (9a Otakara Yarosha St, 61045, Kharkiv, e-mail: info@msu.kharkov.ua).

Рецензент
докт. екон. наук,
доцент Попов О. Є.

Стаття надійшла до ред.
11.09.2012 р.

ЛЮДСЬКИЙ КАПІТАЛ СІЛЬСЬКОЇ МІСЦЕВОСТІ: СУЧАСНИЙ СТАН, НАПРЯМИ ЯКІСНОГО ВДОСКОНАЛЕННЯ

УДК 331.101.262:[711.3]

Риковська О. В.

На основі узагальнення теоретичних досліджень класиків і сучасних науковців щодо ролі людського капіталу в процесах сільського розвитку обґрунтовано пріоритетну необхідність формування та якісного вдосконалення даного ендогенного ресурсу. Надано авторське трактування сутності економічної категорії "людський капітал", виокремлено якісні складові, що становлять його внутрішню структуру. Охарактеризовано особливості формування людського капіталу в сільській місцевості. Проаналізовано чисельність сільського населення України з урахуванням вікової структури, досліджено показники стану здоров'я населення і їх вплив на якість людського капіталу, розглянуто трудовий досвід і рівень освіти селян як чинники формування якісного людського капіталу. На основі сумарного значення вищенаведених характеристик з урахуванням вагових коефіцієнтів факторного впливу визначено рівень нагромадження людського капіталу сільської місцевості. Запропоновано напрями вдосконалення наявного людського капіталу, враховуючи сучасні тенденції: депопуляції; зростання кількості літніх людей з тривалим досвідом роботи, який не адаптований до потреб ринку праці; невідповідності отриманих знань сучасним вимогам господарювання; погіршення стану здоров'я всіх вікових категорій населення.

Ключові слова: людський капітал, сільська місцевість, освіта, здоров'я.

ЧЕЛОВЕЧЕСКИЙ КАПИТАЛ СЕЛЬСКОЙ МЕСТНОСТИ: СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ, НАПРАВЛЕНИЯ КАЧЕСТВЕННОГО УСОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ

УДК 331.101.262:[711.3]

Рыковская О. В.

На основе обобщения теоретических исследований классиков и современных ученых о роли человеческого капитала в процессах сельского развития аргументирована приоритетная необходимость формирования и качественного совершенствования

шенствования данного эндогенного ресурса. Предоставлена авторская трактовка сущности экономической категории "человеческий капитал", выделены качественные составляющие, которые формируют его внутреннюю структуру. Охарактеризованы особенности формирования человеческого капитала в сельской местности. Проанализирована численность сельского населения Украины с учетом возрастной структуры, исследованы показатели состояния здоровья населения и их влияние на качество человеческого капитала, рассмотрены трудовой опыт и уровень образования крестьян как факторы формирования качественного человеческого капитала. На основе суммарного значения вышеприведенных характеристик с учетом весовых коэффициентов факторного влияния определен уровень накопления человеческого капитала сельской местности. Предложены направления совершенствования имеющегося человеческого капитала, учитывая современные тенденции: депопуляции; возрастания количества пожилых людей с длительным опытом работы, не адаптированным к потребностям рынка труда; несоответствия полученных знаний современным требованиям хозяйствования; ухудшения состояния здоровья всех возрастных категорий населения.

Ключевые слова: человеческий капитал, сельская местность, образование, здоровье.

RURAL HUMAN CAPITAL: CURRENT STATE, TRENDS OF QUALITATIVE IMPROVEMENT

UDC 331.101.262:[711.3]

O. Rykovska

Top necessity for the formation and qualitative improvement of the current endogenous resource was reasoned on the basis of synthesizing theoretical research of classic and modern scholars regarding human capital role in rural development processes. The author's interpretation of the essence of human capital economic category was given, the quality components that make up its internal structure were determined. Peculiarities of its formation in rural area were characterized. The age structure of the rural population of Ukraine were investigated, indicators of health and their impact on the quality of human capital as well as work experience and education of the peasants, as factors shaping quality of human capital were considered. The level of human capital in rural areas was defined on the basis of the total value of the above-mentioned characteristics considering the impact of main factors. The ways of improving existing human capital were suggested, taking into account current trends: depopulation; increasing the number of elderly people with long-term working experience, not adapted to the needs of the labour market; incompatibility of knowledge with modern management requirements; the deterioration of the health of all age groups.

Key words: human capital, rural area, education, health.

В умовах триваючого процесу реформування соціально-економічних відносин у сільській місцевості України актуалізується дослідження людського капіталу як основного ендогенного ресурсу локального розвитку. Пріоритетність забезпечення розвитку людини в її інтересах та її власними силами визначена основною метою Концепції людського розвитку, постулати якої підтримані більшістю

країн світу. Для України, яка згідно з рейтингом глобального Звіту ПРООН за індексом людського розвитку посідає 76-те місце зі 187 країн світу [1], що є майже найгіршим показником серед європейських країн, сутність першочергових проблем полягає у площині подолання бідності, збільшення тривалості життя, забезпечення якісної освіти упродовж усього життя.

З огляду на проголошену необхідність розв'язувати ці проблеми власними силами людини у даній статті розглядається комплекс наявних соціально-демографічних, освітніх характеристик сільських жителів, що становлять індивідуальний людський капітал.

Перспективи розвитку держави в сучасних умовах значною мірою залежать від кількісних і якісних характеристик громадян. У сільській місцевості проживає третина всього населення України (14,3 млн осіб). Це дуже потужний ресурс як для сільського розвитку зокрема, так і для розвитку всієї держави. Але через просторову віддаленість від освітніх центрів, закладів культури й охорони здоров'я та певну соціальну ізоляцію актуалізуються різні аспекти формування людського капіталу. Потребують аналізу проблеми відтворення людського капіталу з урахуванням процесів депопуляції, відповідності якісних активів глобалізаційним викликам.

Теоретичне підґрунтя функціонування та розвитку людського капіталу закладено у фундаментальних працях провідних вчених – класиків світової економічної думки: У. Петті, А. Сміта, А. Маршалла, К. Маркса, Г. Беккера, Т. Шульца.

Вперше особливості економічних трансформацій з огляду на вплив людського капіталу в країнах, що розвиваються, були досліджені американським економістом, лауреатом Нобелівської премії Т. Шульцем. Він наголошував: "майбутнє людства не зумовлено простором, енергією чи землею. Воно визначається інтелектуальною еволюцією людства" [2]. Досліджуючи стан економічного розвитку багатьох країн, дослідник дійшов висновку, що економічне значення землі переоцінене, значно впливовішим є людський капітал, навички і знання людей. На його думку, земля не є критичним фактором, який визначає добробут людей. "Лише людина в сільській місцевості виступає саме таким чинником. Інвестиції в покращення якості людського капіталу села можуть істотно підвищити економічні перспективи і позитивно впливатимуть на добробут населення" [2].

Сучасний дослідник, доктор економіки Інституту міжнародної інтеграції з Дубліна (Ірландія) М. Різов, аналізуючи досвід постсоціалістичних країн, зокрема на прикладі Румунії, теоретично та статистично доводить, що зміна якісних і кількісних характеристик людського капіталу впливає на доходи самого власника цього капіталу і членів його родини. Дослідження М. Різовим реформування аграрного сектору Угорщини підтвердили попередні результати: важливим чинником, який впливає на якість реформ в аграрному секторі, є людський капітал, "а його складові: вік, освіта, стать, є визначальними факторами реструктуризації колективних господарств і ефективного господарювання новостворених організаційно-правових структур у сільському господарстві" [3].

Результати досліджень таких американських науковців, як М. Фейфчепс та А. Р. Квісумбінг, засвідчують, що людський капітал впливає на дохід домогосподарств і обсяг випуску продукції не тільки прямо, але й через опосередковані важелі, наприклад перерозподіл праці [4].

Підвищення рівня освіти сприяє переходу людини до несільськогосподарських видів діяльності. Один додатковий рік навчання збільшує дохід домогосподарства від 4,4 до 6,8 %. Половина цього додаткового доходу досягається шляхом перерозподілу праці з сільськогосподарської на несільськогосподарську діяльність.

Високо оцінюючи значення наукових досліджень не лише названих науковців, але й багатьох інших, потрібно відмітити, що окремі аспекти даної проблематики

залишаються дискусійними або не отримали адекватного теоретичного та практичного рішення. Насамперед, це визначення внутрішньої структури капіталу, яка постійно доповнюється новими компонентами, методика оцінки людського капіталу, можливості його нагромадження та якісного вдосконалення, зокрема в сільській місцевості.

Оцінка людського капіталу передбачає чітке розуміння сутності даної економічної категорії. Підсумовуючи теоретичні дослідження багатьох науковців та доповнюючи їх власними положеннями, можна стверджувати, що людський капітал – це накопичений людиною в результаті цілеспрямованих власних і суспільних інвестицій природний та набутий творчий потенціал у вигляді спроможності до праці, запасу здоров'я, знань, навичок, кваліфікації, духовності, мотивацій, креативності й мобільності, які при використанні сприяють підвищенню продуктивності праці й конкурентоспроможності людини на ринку праці, забезпечуючи підвищення матеріального та морального задоволення індивідууму.

На даний час не існує загальноприйнятої комплексної методики оцінки людського капіталу. Однією з причин є багатоконпонентність його внутрішньої структури і неможливість об'єднання різних за ознаками характеристик в інтегральний показник. Для подолання проблем різномірності внутрішніх активів людського капіталу запропоновано визначення бальної оцінки найвагоміших складових. Визначення інтегрального показника людського капіталу, що враховує названі якісні характеристики, проводилось на основі припущень:

про співставність активів людського капіталу. Оскільки розвиток кожного активу є поступовим, то можуть бути визначені деякі інтервали, які характеризують рівень розвитку кожного з них. Виходячи з цього, запропоновано бальну оцінку, відповідно до якої "1" означає мінімальний рівень розвитку активу, а "5" – максимальний;

про рівновагу активів людського капіталу – можливість компенсувати недостатність одного активу іншими.

Як результат, людський капітал виражено функцією:

$$y = f(x),$$

$$y = f(HC_{ai}, HC_{ei}, HC_{li}, HC_{hi}),$$

де HC_{ai} – індивідуальний людський капітал за віком;

HC_{ei} – індивідуальний людський капітал за освітою;

HC_{li} – індивідуальний людський капітал за трудовими навичками;

HC_{hi} – індивідуальний людський капітал за станом здоров'я.

Оцінка людського капіталу сільського населення становила сумарний результат названих активів з урахуванням вагових коефіцієнтів факторного впливу.

Фізичні обсяги людського капіталу та перспективи його формування визначаються наявним демографічним потенціалом. Визначальними характеристиками сучасної демографічної ситуації у сільській місцевості є: депопуляція, викликана, головним чином, природним скороченням населення, зростання кількості літніх людей разом із скороченням частки дітей, погіршення стану здоров'я, особливо населення у працездатному віці.

На початку 2012 р. у найбільш продуктивному віці від 25 до 49 років перебувала третина сільського населення. Частка літніх людей становила 22,4 % і ще 14,2 % відносилось до категорії старого населення. При цьому чисельність дітей (16,0 %) і молоді до 25 років (13,5 %) потенційно не відтворює старіюче населення (рисунок).

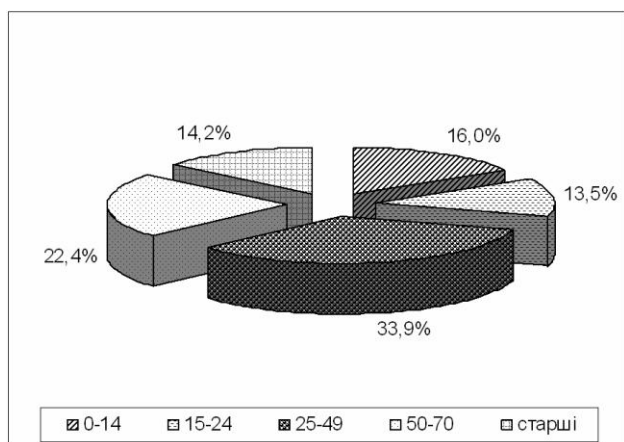

Рис. Вікова структура сільського населення у 2011 р. [5]

Така тенденція зберігається протягом останнього десятиліття. Призупинити цей процес можливо за рахунок збільшення народжуваності, що в довгостроковій перспективі позитивно вплине на вікову структуру населення. Разом з цим дослідження вчених Інституту демографії та соціальних досліджень НАН України підтверджують, що в сучасних умовах неможливо докорінно поліпшити вікову структуру внаслідок збільшення лише показників народжуваності [6]. Депопуляція – зменшення чисельності населення внаслідок перевищення чисельності померлих над чисельністю народжених, є складовою процесу деградації людського капіталу, але не є достатнім свідченням цього процесу. За визначенням багатьох західних науковців, відтворення та нагромадження людського капіталу як суспільно-історичний процес може відбуватися і за наявності помірної депопуляції [7]. Такий феномен має місце у тих випадках, коли депопуляція супроводжується підвищенням якості населення, тобто коли зменшення його чисельності певною мірою компенсується підвищенням якісних показників: освітнього рівня, професійних навичок, лідерських і підприємницьких характеристик. Саме тому у розвинутих країнах, де почалась депопуляція, не йдеться про деградацію людського капіталу. Від цих країн Україна суттєвим чином відрізняється значним погіршенням якісних характеристик населення.

Показники стану здоров'я всього населення нашої держави, зокрема сільського, є значно гіршими, ніж у країнах із соціально орієнтованою економікою. За показником очікуваної тривалості життя при народженні (68,3 р.) Україна знаходиться на 150-му місці серед 223 країн світу. Середня тривалість життя українських чоловіків на 16, а жінок на 11 років менша, ніж у країні з найвищою середньою тривалістю життя – Японії.

Розрахований комплексний показник самооцінки стану здоров'я селян у 2010 р. свідчить, що 27,3 % оцінили стан свого здоров'я як добрий, ще 12,7 % мали поодинокі випадки захворюваності протягом року, у 27,8 % є проблеми зі здоров'ям, але вони практично не впливають на працездатність. Разом з цим стан здоров'я 7 % сільських жителів в економічно-активному віці стає обмежувальним фактором їх життєдіяльності, ці люди постійно потребують сторонньої допомоги.

Здоров'я населення не просто є однією з найважливіших складових людського капіталу, воно ще й детермінує ефективність формування та використання його інших складових. Звісно, рівень здоров'я залежить від багатьох факторів і першим можна назвати вік, хоча в сучасному суспільстві спостерігається тенденція до омолодження хронічних захворювань і молодь все частіше

почувається не краще за літніх людей. Також на здоров'я впливають: спадковість, навколишнє середовище, рівень і спосіб життя, доступність і якість послуг медичного обслуговування, рівень матеріального стану сімей.

Найбільше значення має спосіб життя, тобто значною мірою залежить від поведінки і мотивації індивіда. Спадковий запас здоров'я може бути збільшений чи розтрачений залежно від того, хто і як ним володіє й розпоряджається. Натомість українському суспільству дотепер притаманна система цінностей, у якій здоровий спосіб життя посідає другорядне місце. На сьогодні особливою значущістю набуває формування суспільної та індивідуальної налаштованості на пріоритет здорового способу життя, соціальної та особистісної мотивації до збереження й зміцнення здоров'я.

З точки зору теорії людського капіталу стан здоров'я населення розглядається не тільки і не стільки як здатність до фізичного існування, скільки як здатність до виконання соціально-трудова функцій, до відтворення сукупності людських здібностей. Поліпшення стану здоров'я населення обов'язково, навіть якщо і не відразу, обертається суспільними благами, у тому числі й суто економічного характеру. Подовження періоду активної працездатності у житті людей, більш повне використання творчих можливостей людини, підвищення інтенсивності трудової діяльності, розвиток економічно значущих якісних характеристик людини є наслідками дбайливого ставлення до здоров'я як самого індивідуума, так і суспільства взагалі.

Дослідження активу "трудова навичка" здійснювалося через визначення кількості відпрацьованих років. Цей показник повністю корелює з віковими характеристиками населення. 32,2 % селян мають більше 25 років трудового досвіду і ще 22,5 % – від 16 до 25 років. Такий досвід, з огляду на його моральне старіння, є обмежувальним чинником використання людського капіталу. Він перешкоджає впровадженню нових технологій, освоєнню нових професій і здобуттю нових знань. Більшість людей, які працюють більш ніж 25 років, отримали освіту на початку своєї трудової діяльності. І якщо за радянських часів підвищення кваліфікації відбувалось планово, періодично і за державні кошти, то протягом останніх 20 років ситуація з оновленням знань змінилась не в кращу сторону. По-перше, скоротилась частка осіб, які навчаються новим професіям і підвищують кваліфікацію, по-друге, працівники сільського господарства найменше задіяні в цих процесах: у 2011 р. лише 0,4 % кількості найманих працівників навчались новим професіям і 0,8 % підвищували свою кваліфікацію, у той час коли в інших галузях економіки ці процеси більш розвинені [8, с. 81].

Звісно, застарілий досвід потребує оновлення знань. Це свідчить, по-перше, про необхідність проведення роз'яснювальної роботи щодо доцільності навчання серед дорослого сільського населення, по-друге, про необхідність інституційних змін у сфері надання освітніх послуг.

У сільській місцевості України у 2010 р. 24 % населення, старшого за 25 років, мали вищу освіту різних ступенів, ще 47,0 % оволоділи повною загальною середньою освітою. При цьому 24,6 % селян закінчили професійно-технічні училища й отримали спеціальну професійну освіту. Частка сільського населення без освіти становила 1,7 %.

Показники освіченості сільського населення, виміряні кількістю років навчання, є досить високими і становлять у середньому 11 років¹. Проблема полягає в якості

¹ За даними Організації економічного співробітництва та розвитку середній термін навчання в Європейських країнах становить 12 років, від 8 – у Португалії до 14 – у Норвегії.

отриманих знань. Здобуті знання часто не відповідають вимогам сучасного господарювання. Зважаючи на нинішню вікову структуру сільського населення (щорічне збільшення чисельності людей старшого віку), варто припустити, що значна частина знань отримана за радянських часів і відповідають вони вимогам планової економіки, притаманній командно-адміністративній системі.

На думку багатьох дослідників, радянська система освіти давала знання високої якості, що відповідали потребам індустріального суспільства. Державі потрібні були професіонали з високим рівнем засвоєння певних знань і навичок, які б чітко виконували свої обов'язки і функції відповідно до визначених формальних правил. Ефективність сучасного виробництва значною мірою залежить від ініціативи і творчого ставлення до справи всіх без винятку учасників процесу: робітників, спеціалістів, керівників. Кожен із них має бути не тільки кваліфікованим користувачем технічних засобів і технологій, що постійно оновлюються, але й постійно займатися вдосконаленням, шукати принципово нові, ефективніші рішення, як організаційні, так і соціально-економічні. У сучасному світі швидких змін технологій і оновлення знань виникає необхідність реформування як освітньої галузі, так і змісту наданої інформації, оптимальної структури набуття знань. Починаючи з дошкільних закладів освіти, протягом всього життя, безперервно потрібно формувати творчу особистість, людину, здатну до сприйняття всього нового, що є у світі, а не закладати певний об'єм енциклопедичної інформації без подальшого її використання. Таким чином, не вистачає нових знань, нового досвіду і постає проблема організації нових форм навчання, об'єднаних у систему безперервної освіти для дорослих.

Проаналізовані характеристики, а саме: вік, освіта, трудові навички і стан здоров'я, були оцінені за 5-бальною шкалою. Результати наведені в табл. 1.

Таблиця 1

Розподіл сільського населення відповідно до бальної оцінки активів людського капіталу, %*

Активи людського капіталу	Бальна оцінка				
	5	4	3	2	1
Вік	29,5	14,9	24,7	16,2	14,8
Освіта	9,3	16,7	54,1	19,5	0,4
Трудові навички	16,1	22,5	13,4	32,2	15,8
Здоров'я	27,3	12,7	27,8	25,1	7,1

* Розраховано автором за даними роботи [9].

Отримані оцінки свідчать про те, що за окремими активами близько 40 % селян мають високі потенційні можливості, які відповідають вимогам сучасного господарювання і можуть бути використані як для підвищення власного добробуту, так і для ефективного застосування в процесах економічного розвитку.

Окремі характеристики сільського населення лише частково відображають якість людського капіталу. Для узагальнення соціально-демографічних показників, що становлять внутрішню структуру людського капіталу, і визначення їх впливу на добробут сільського населення використовується інтегральний показник – бальна оцінка людського капіталу. Відповідно до її значень виокремлені рівні людського капіталу. Розподіл сільського населення відповідно до нагромадженого ресурсу наведено в табл. 2.

Розподіл сільського населення за інтегральною бальною оцінкою людського капіталу в 2010 р., %*

Показник	Рівень нагромадження				
	Високий	Потенційно високий	Середній	Нижчий за середній	Низький
Людський капітал	15,4	21,8	20,3	20,9	21,6

* Розраховано автором за даними роботи [9].

Частка сільського населення з високим рівнем людського капіталу становить 15,4 %. Це означає, що лише одна людина із шести може бути залучена до економічної діяльності без надання додаткової освіти, перенавчання. Це люди, які володіють потрібним досвідом роботи і мають добрий стан здоров'я. Ще майже 22 % мають потенційно високий рівень нагромадження людського капіталу. Тобто при незначному додатковому навчанні чи набутті нових навичок якісні характеристики людини відповідатимуть вимогам сучасного ринку праці. Основними рисами категорії осіб з низьким рівнем людського капіталу є вікові характеристики, стан здоров'я і тривалий досвід роботи. 65 % цієї категорії становлять люди старші за 50 років, з поганим здоров'ям і базовою середньою освітою.

Отже, можна зробити такі висновки: 1. Узагальнення основних засад теорії людського капіталу дає підстави стверджувати, що людський капітал – це основний ресурс сучасної економіки; його формування й нагромадження вимагає від людини та суспільства в цілому значних витрат, які в майбутньому забезпечать отримання більшого доходу; функціонування людського капіталу контролює людина, і його зумовлюють індивідуальні інтереси і пріоритети, матеріальна та моральна зацікавленість людини, її відповідальність, світогляд і загальний рівень культури, зокрема економічної.

2. Формування та функціонування людського капіталу в сільській місцевості мають певні особливості, що визначає його як об'єкт окремого дослідження. Просторова віддаленість від освітніх, культурних центрів і закладів охорони здоров'я, складність доступу до інформації, зокрема до Інтернет-ресурсів, недостатня забезпеченість комп'ютерними технологіями призводять до невідповідності якісних характеристик людського капіталу сільського населення сучасним вимогам глобалізованої системи господарювання.

3. На даний час у сільській місцевості України нагромаджено досить значний за обсягами людський капітал. Більше ніж 40 % сільського населення в економічно активному віці мають достатні якісні характеристики для працевлаштування й матеріального забезпечення себе і своєї родини. Поряд із цим активи лише 15,4 % селян (рівень освіти, здобутий досвід роботи, рівень здоров'я) повністю відповідають сучасним вимогам економічного розвитку. Це незначна частина населення, але вона може стати основою формування середнього класу в сільській місцевості, який у перспективі стане запорукою соціальної стабільності та гарантом позитивних перетворень у процесах сталого сільського розвитку.

4. Для якісного вдосконалення наявного людського капіталу в умовах зменшення його фізичних обсягів необхідно: формування суспільної та індивідуальної налаштованості на пріоритет здорового способу життя, соціальної

та особистісної мотивації до збереження та зміцнення здоров'я; впровадження інституційних змін у сфері надання освітніх послуг у частині розширення системи безперервної освіти, систематизації надання консультаційних послуг, адаптації знань і навичок через підвищення кваліфікації до сучасних вимог господарювання.

Проведений аналіз характеризує наявний людський капітал з точки зору ресурсного забезпечення. Як окремий чинник економічного розвитку він має сенс лише за умов його капіталізації, тобто використання. Результати дослідження цих процесів будуть викладені в наступних публікаціях.

Література: 1. Human Development Report 2011 [Electronic resource]. – Access mode : http://www.beta.undp.org/content/dam/undp/library/corporate/HDR/2011%20Global%20HDR/English/HDR_2011_EN_Tables.pdf. 2. Theodore W. Schultz. Prize Lecture From Nobel Lectures [Electronic resource] / Theodore W. Schultz // Economics 1969 – 1980 / editor Assar Lindbeck. – Singapore : World Scientific Publishing Co., 1992. – Access mode : http://nobelprize.org/nobel_prizes/economics/laureates/1979/schultz-lecture.html. 3. Rizov M. Farm survival and growth in transition economies: Theory and empirical evidence from Hungary / M. Rizov, E. Mathijs // Post-Communist Economies. – 2003. – № 15(2). – Pp. 227–242. 4. Fafchamps M. Human Capital, Productivity, and Labor Allocation in Rural Pakistan [Electronic resource] / Marcel Fafchamps, Agnes R. Quisumbing. – Access mode : <http://www.economics.ox.ac.uk/members/marcel.fafchamps/homepage/hum.pdf>. 5. Розподіл постійного населення України за статтю та віком : статистичний збірник. – К. : Держкомстат України, 2012. – 412 с. 6. Лібанова Е. Підвищення пенсійного віку: необхідність чи вигадка лібералів / Лібанова Е. // Людина і політика. – 2000. – № 6. – С. 54–61. 7. Hawthorn G. The Sociology of Fertility / Hawthorn Geoffrey. – London : Macmillan, 1970. – Pp. 67–82. 8. Праця України у 2011 році : статистичний збірник. – К. : Держкомстат України, 2012. – 343 с. 9. Витрати і ресурси домогосподарств України у 2010 р. (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств України) : статистичний збірник. – К. : Держкомстат України, 2011. – 150 с.

References: 1. Human Development Report 2011 [Electronic resource]. – Access mode : http://www.beta.undp.org/content/dam/undp/library/corporate/HDR/2011%20Global%20HDR/English/HDR_2011_EN_Tables.pdf. 2. Theodore W. Schultz. Prize Lecture From Nobel Lectures [Electronic resource] / Theodore W. Schultz // Economics 1969 – 1980 / editor Assar Lindbeck. –

Singapore : World Scientific Publishing Co., 1992. – Access mode : http://nobelprize.org/nobel_prizes/economics/laureates/1979/schultz-lecture.html. 3. Rizov M. Farm survival and growth in transition economies: Theory and empirical evidence from Hungary / M. Rizov, E. Mathijs // Post-Communist Economies, 2003. – No. 15(2). – Pp. 227–242. 4. Fafchamps M. Human Capital, Productivity, and Labor Allocation in Rural Pakistan [Electronic resource] / Marcel Fafchamps, Agnes R. Quisumbing. – Access mode : <http://www.economics.ox.ac.uk/members/marcel.fafchamps/homepage/hum.pdf>. 5. Rozpodil postoinoho naseleння Ukrainy za stattiю ta vikom : statystychnyi zbirnyk. – K. : Derzhkomstat Ukrainy, 2012. – 412 p. 6. Libanova E. Pidvyshchenniya pensiynoho viku: neobkhdnist chy vyhadka liberaliv / Libanova E. // Lyudyna i polityka. – 2000. – No. 6. – Pp. 54–61. 7. Hawthorn G. The Sociology of Fertility / Hawthorn Geoffrey. – London : Macmillan, 1970. – Pp. 67–82. 8. Pratsia Ukrainy u 2011 rotsi : statystychnyi zbirnyk. – K. : Derzhkomstat Ukrainy, 2012. – 343 p. 9. Vutraty i resursy domohospodarstv Ukrainy u 2010 r. (za danymy vybirkovoho obstechniia umov zhyttia domohospodarstv Ukrainy) : statystychnyi zbirnyk. – K. : Derzhkomstat Ukrainy, 2011. – 150 p.

Інформація про автора

Рыковська Оксана Володимирівна – канд. екон. наук, ст. наук. співробітник відділу економіки і політики аграрних перетворень Державної установи "Інститут економіки та прогнозування НАН України" (01011, м. Київ, вул. Панаса Мирного, 26, e-mail: agro1@ief.org.ua).

Информация об авторе

Рыковская Оксана Владимировна – канд. экон. наук, ст. научн. сотрудник отдела экономики и политики аграрных преобразований Государственного учреждения "Институт экономики и прогнозирования НАН Украины" (01011, г. Киев, ул. Панаса Мирного, 26, e-mail: agro1@ief.org.ua).

Information about the author

O. Rykovska – PhD in Economics, senior research scientist of the Economy and Policy of Agrarian Transformations Department of the State Institution "Institute for Economics and Forecasting of National Academy of Sciences of Ukraine" (26 Panas Myrnyi St, 01011, Kyiv, e-mail: agro1@ief.org.ua).

Рецензент
докт. екон. наук,
професор Пилипенко А. А.

Стаття надійшла до ред.
07.11.2012 р.

THE ROLE OF INTEGRATION IN THE FORMATION OF THE NATIONAL ECONOMY SECTORAL STRUCTURE

UDC: 334.012.82: 332.122 (477)

E. Prushkivska

The influence of integration on the sectoral structure of the economy of Ukraine is analyzed. The imbalance of the national economy is disclosed through the structure of exports and imports. It is proved that to reduce the disproportion of the sectoral